

DR. TOLNAY SÁNDOR

1747–1818



Állatorvos, orvosdoktor. A magyar állatorvosképzés megalapítója, az 1787. február 6-án létesített Pesti Egyetem Orvosi Kara állatgyógyászati tanszékének és állatgyógyintézetének vezetője 1787-től 1818-ig, a magyar állatorvosképzés egyik megszervezője, oktatásának fejlesztője. A pesti állatorvosi iskola első, nagyérdemű tanára, akinek szakértelmén és buzgóságán múlt elsősorban, hogy az állatorvosi intézmény hazánkban életképes módon meghonosodott.

Tolnay Sándor 1747. szeptember 8-án a Vas megyei Nagycsömötén (ma Lukácsháza) született. Első ismert képviselőjük 1643-ban III. Ferdinándtól nemeséget nyert, címerükben egyszarvú (unicornis) látható. Iskoláit Kőszegen végezte, 1765-ben már Trencsén (Trenčín) városában tanult. Az udvari haditanács megbízásából és támogatásával 1769 és 1775 között Párizsban és Franciaország más városaiban, valamint Londonban tanulmányozta a lótenyésztést és -gyógyítást.

1784-ben II. József a Pázmány Péter alapította egyetemet Budáról Pestre költöztette. Előbb a Mitterpacher Lajos vezetésével megalapított mezőgazdaságtani tanszéken oktatott tananyagot tette kötelezővé, majd elrendelte az állatgyógyászat tanítását a Pest Egyetem Orvosi Karán. Johann Gottlieb (Amadeus) Wolstein professzort, a bécsi állatorvosi tanintézet tanárát kérte fel a felállítandó állatgyógyintézet tervének elkészítésére, helyének kijelölésére és egy a tanszék

irányítására alkalmas személy kiválasztására. Ő figyelt fel a jó képességű és szorgalmas, állatorvoslási tapasztalatokkal is rendelkező orvosjelöltre. Javaslatára és Ürményi udvari tanácsos előterjesztésére a császár 1784. május 26-án kelt rendeletével Tolnay Sándornak, Wolstein professzor növendékének, 200 forint ösztöndíjat adományozott. Az 1786. december 12-én kelt legmagasabb elhatározást követő 1787. február 6-i helytartótanácsi rendelet konkrét utasításai alapján felállították a Pesti Egyetem állatgyógyászati tanszékét, és Tolnay Sándor – bécsi tanulmányainak befejeztével – 1786 decemberében megbízást kapott a „baromorvoslás ismeretének” tanítására. Tolnay az okirat másolatát 1787. január 2-án kapta meg, és a következő hónapban meg is érkezett Budára, de a jégzajlás miatt csak később, február 15-én jutott át Pestre. Kezdetben a megyei főorvosok által a helytartótanácsához felterjesztett állatjárvány-kimutatások véleményezésével, majd a létesítendő állatgyógyászati tanszék szervezésével és anatómiai preparátumok készítésével kellett foglalkoznia. Emiatt csupán 1787. június 18-án került sor ünnepélyes tanszéki székfoglaló előadására (installatiójára) *Von der Nothwendigkeit und dem Nutzen der Thierarznei besonders für Ungarn* címmel. Az orvosi kar dékánja beiktatta az állatgyógyászati tanszék vezetői állásába. Tolnay ekkor, 40 évesen egyetemi rendkívüli tanár volt, és csak 1791/92-ben lett nyilvános rendes tanár.

Előadásait 1787 júniusában kezdte, állatjárványtant (szarvasmarhák, lovak, sertések és juhok járványos betegségeit) oktatott, „Pro fabris” tanfolyamokat szervezett azoknak az orvos- és sebészhallgatóknak, akik a „pro medicinae et chirurgiae candidati” és a „cursus epizooticus” tanfolyamokat hallgatták.

A Rogler Kristóf számára 1788-ban kiállított bizonyítvány szerint a hallgatók a „sub titulo privati” végzett operációkon felül nála hippiátriai (hippiatriae) tanfolyamokat is végezhettek. Állatjárványtani elméleti előadásait heti háromszor egy órában tartotta kötelező jelleggel; ennek teljesítése nélkül az orvostanhallgatók hivatalos állást nem tölthettek be.

Tolnay nem hivatalosan (sub titulo privati) gazdák részére is tartott négy hónapos alapvető állatgyógyászati ismerteteket. Az első előadás-sorozaton Pest megyéből 21 gazda vett részt és szerzett bizonyítványt, és a helytartótanács a szomszédos megyéket is felszólította, hogy küldjenek írástudó gazdákat az 1788. évi tanfolyamra.

A másik tanfolyam a „cursus hippiatríae” lovászatok, ménesek részére képezett állatorvosokat magyar és német nyelven. Tananyaga az „ordo praelectionum” szerint: az externa cognitio equi, diatetica, doctrina de foetura equorum, elementa historiae naturalis, hippotomia imprimis osteologia et splanchnologia, physiologia, pathologia et therapia specialis, pharmacologia, doctrina de operationibus.

Tolnay már 1788-ban tartott gyakorlati állatorvosi előadásokat magántanítványai részére. Tudta, hogy az állatorvosi felsőoktatást csupán önálló állatgyógyászati intézet létesítésével lehet fellendíteni. 1789. március 26-i beadványában a terézvárosi Skopek-major felének bérbevételét javasolta a „baromorvoslási intézet” számára. Majd a Hülf-majorba, onnan a Kenedics-féle majorba települt át a tanszék, ahol 32 éven át működött.

1787-ben részletes tervezetet dolgozott ki az előadások rendjére, az állatkórház berendezésére, elhelyezésére és személyzetére, a bécsi iskola mintájára kétéves képzés formájában. Egész élete az állatorvosképzés fejlesztéséért, az állatorvoslás elismertetéséért folytatott harc jegyében telt el. Javasolataiból kevés valósult meg, ő azonban nem riadt vissza a nehézségektől, minden alkalmat megragadott arra, hogy az iskola ügyét előbbre vigye. Kétségtelen, hogy az orvos-sebész hallgatónak tartott állatjárványtani előadásokkal a magyar állatorvosképzés nem volt megoldva, sok egyéb terve sem valósult meg. Ügybuzgalmát, fáradhatatlan működését a helytartótanács fizetése rendezésével próbálta méltányolni. Az egyetemi tanárokénál kisebb törzsfizetése miatt sohasem tartották a rendes orvoskari tanárokkal egyenrangúnak, így a dékáni tisztségre sem választották meg soha, s az orvoskari tanári ülésekre sem kapott meghívást.

Pálffy Miklós gróf a bécsi kürasszirok (vértezett lovas katonák) ezredese „igazi” hazaszeretetből javasolta az uralkodónak, hogy az állatgyógyászati tanszékét szüntessék meg, és közadakozásból Bécsben építsenek új állatorvosi intézetet. Tolnay Sándor Mitterpacher Lajos állattenyésztéstan professzorral közösen készített véleménye alapján az orvosi kar elutasította a javaslatot.

Tolnay 1793-ban javaslatot nyújtott be, hogy az ars veterinaria ne csak a járványt, hanem az állatok valamennyi betegségének kór- és gyógytanát is oktassa, és részesüljenek állatorvosi oktatásban a kovácsok, a mezőgazdák és a lovászok is. Felterjesztése nem járt eredménnyel.

Az állatgyógyászati tanszék évi 350 forint költségkeretének a személyi és dologi kiadásokat is fedeznie kellett. Tolnay segédzemélyzetre irányuló javaslatát „túlzottnak” értékelték, míg végre Pohl Ignácot, a bécsi állatorvosi tanfolyamot végzett sebészt kinevezték segédjévé. Pohl 1803. május 12-én meghalt, és Stulfa (Széky) Péter lépett a helyébe. Stulfa távozásával az adjunktusi állást Brunkala Román, a keszthelyi uradalom főállatorvosa töltötte be.

Tolnay Sándor kinevezésétől kezdődően a helytartótanács állat-egészségügyi szakértője is volt. A magyar állategészségügy első utasításait ő dolgozta ki, ezáltal őt tekintjük a magyar állategészségügy megteremtőjének is. A több alkalommal is pusztító marhavészjárványok megakadályozására 1792-ben két utasítást (Currentalist) is bocsátott ki a marhavész ellen, amelyet minden vármegye megkapott magyar nyelven a *Dögveszélyt elkerülendő rendelkezések*

TOLNAY SÁNDOR EMLÉKMŰVE
AZ EGYETEM PARKJÁBAN



című körözüvény formájában. 1816-ban újabb állat-egészségügyi szabályzatot, illetve rendtartást dolgozott ki latin nyelven, amely a járványos betegségek elleni védekezéseket valamennyi háziállatra vonatkozóan tartalmazta; ez német és magyar nyelven is megjelent. Tolnay szabályzata előírta a beteg állatok elkülönítését, és megtiltotta azok levágását, lebőrözését, húsvuk kimérését. Fel kellett azonban ismernie azt is, hogy a legszigorúbb rendőri intézkedések, rendszabályok sem tudják a betegségek jelentkezését és tovaterjedését megakadályozni.

Tolnay szakirodalmi tevékenysége is jelentős, intézetének tudományos könyvtára 224 kötetből állt. Tudományos, népszerűsítő és ismeretterjesztő könyvei egyaránt jelentősek. Kezdetben Wolstein professzor könyveit fordította magyar nyelvre: *A' marha-veszélyről való könyv...* és *A' marha-dögről való jegyzések...* 1784-ben, *A' barom-állatok seb-gyógyítása tudományáról írtt könyvek* 1785-ben, *A' pusztai, hadi és házi ménesekről írt könyv* 1786-ban jelent meg. Önálló munkái: *Barmokat orvosló-könyv* (1795), *Artis veterinariae compendium pathologicum...* (1799), utóbbi a Pesti Egyetem kötelező tankönyve lett 1805-től 1823-ig. Az eredeti latin nyelvű kiadást J. J. Lux Lipcsében kétszer is (1808, 1817) kiadta német nyelven, M. Pán szlovák nyelven Besztercebányán 1808-ban,

V. I. Vszevolodov pedig Pétervárott orosz nyelven adta ki *A' lovak külső szép, vagy rút termetek', 's hibái' meg-esméréséről, és azoknak... orvoslásáról* szóló könyvéért II. Ferenc német-római császár (I. Ferenc néven magyar király) Lipót-rendet adományozott számára. Külföldi elismeréseként a világ első állatorvos társasága, a koppenhágai (hafniai) baromorvos társaság külföldi levelező tagjává választotta.

Tolnay Sándor a magyar állatorvosi tudomány ügybuzgó, fáradhatatlan úttörője volt. Hazánkban benne tisztelhetjük a magyar állatorvosképzés megindítóját és megszervezőjét.

Működésének utolsó évtizedében sokat betegeskedett. Egyre növekvő munkájában úgyszólván csupán Brunkala Románra támaszkodhatott. 1818. április 25-én halt meg.

A magyar állatorvosi kar 1937-ben emlékművet állíttatott tiszteletére az egyetem parkjában.

Irodalom

Tolnay Sándor (1747–1818). In *Magyar agrártörténeti életrajzok*. R–Zs. Szerk.: Für Lajos–Pintér János. Magyar Mezőgazdasági Múzeum, Budapest, 1989. 435–440.

200 éves a magyar állatorvosi felsőoktatás 1787–1987. Szerk.: Holló Ferenc. Mezőgazdasági Könyvkiadó, Budapest, 1987. 464 p.

Kóssa Gyula: *Magyar állatorvosi könyvészet. 1472–1904*. Országos Állatorvos Egyesület, Budapest, 1904.

Győry Tibor: *Az orvostudományi kar története 1770–1935. A királyi magyar Pázmány Péter Tudományegyetem története III*. Kir. M. Egyetemi Nyomda, Budapest, 1936. 842 p.

Kovács János: Emlékműállítás Tolnay Sándor születésének 240. évfordulóján. Lukácsháza, 1988. szept. 8. *Magyar Állatorvosok Lapja*, 1989. 44. 2. 116–120.

Karasszon Dénes: Adatok Wolstein professzor magyarországi szerepléséhez. *Magyar Állatorvosok Lapja*, 1972. 27. 4. 227–229.